

ВІЙНА І ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ В УКРАЇНІ

Євген Головаха

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту соціології НАН України, вул. Шовковична, 12, Київ, Україна, 01021,
e-mail: goles100@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2961-1262>

У статті акцентується увага на тому, що війна та загальнонаціональний спротив повномасштабній російській агресії суттєво прискорили довготривалий історичний процес формування політичної нації в Україні. Зазначається, що саме політична нація, яка почала поступово складатися в Україні, є головною ціллю російських загарбників. Не традиційна етнокультурна атрибутика, яку навіть радянська влада не забороняла в обмін на політичне мовчання мас і слухняність місцевих еліт, а саме народження в Україні політичної нації викликають ненависть російських неоімперців. Підкреслюється, що результати соціологічних досліджень, зокрема моніторингу соціальних змін Інституту соціології НАН України, засвідчили, що після розпаду СРСР українці кілька десятиліть жили переважно у стані політичної амбівалентності, невизначеності, соціально-політичної апатії. Повномасштабна російсько-українська війна призвела до стрімкої зміни цих рис масової політичної свідомості українських громадян на протилежні, що сприяє створенню суттєво оновленої політичної нації. Після 24 лютого 2022 року політична свідомість українців змінилася більше, ніж за 30 років до цього, про що свідчать соціологічні опитування, здійснені вітчизняними дослідницькими центрами безпосередньо в умовах війни. На основі аналізу їхніх результатів робиться висновок, що в Україні принципово змінилося ставлення громадян до своєї держави; українці нарешті прийняли українську державу як таку, що заслуговує на повагу та високу оцінку. Визначаються чинники можливих змін у розвитку політичної нації в Україні після її перемоги над російськими агресорами. Зазначається, що нова ідея «українськості» буде формуватися на засадах сучасної європейської політичної культури та деліберативної демократії; проросійські сили залишаться маргінальним явищем. Формулюється висновок про те, що в оглядній історичній перспективі Україні доведеться жити в перманентній військово-політичній напрузі, але при цьому навчитися підтримувати умови для повноцінного життя і поступової розбудови сучасної європейської політичної нації. Визначаються основні напрямки соціологічних досліджень у повоєнній Україні, зокрема з обраної автором проблематики.

Ключові слова: політична нація, українська держава, соціальні зміни, масова політична свідомість, війна, соціальні конфлікти, опитування, громадська думка.

Для цитування: Головаха Є. Війна і формування політичної нації в Україні. Український соціологічний журнал. 2022. 28. С. 6–14. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-01>

How to Cite: Golovakha, Y. (2022) 'War and the Formation of a Political Nation in Ukraine'. Ukrainian Sociological Journal, (28). 6–14. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-01> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Український народ не вперше переживає важкі часи, в яких вирішується його майбутнє, виборюється його право на самостійне існування. Проте в сьогодніш-

ніх буремних подіях Україна захищає не тільки свою демократію та свій вибір, але й глобальну демократичну перспективу та майбутнє свободи. В ситуації, що склалася, питання автентичності та відмінності України від Росії вже не є актуальним, адже всі,

хто хоча б трохи цікавиться перебігом російсько-української війни, усвідомлюють, що ця війна є протистоянням сучасної країни демократичного ладу та західної орієнтації, з одного боку, та одного з головних ворогів демократії, ворогів західного світу, з іншого. Консолідація, мобілізація на боротьбу за незалежність своєї держави, протистояння неоімперським зазіханням на людську гідність та свободу – ось що наразі вдалося українцям. Наша країна робить те, у можливість чого мало хто вірив серед західних політиків та колег-соціологів.

Наразі надзвичайно важливим є те, що повномасштабна російсько-українська війна стала потужним чинником формування сучасної української політичної нації. В історичній ретроспективі прояви зародження української політичної нації, з нашої точки зору, можна побачити ще у часи існування Київської Русі; поштовхом до її формування був також автономний статус українських земель у складі Великого князівства Литовського. Безперечне значення у цьому процесі мала специфічна козацька демократія, яка була успадкована гетьманатом. З тих давніх часів українці намагалися протистояти татаро-монгольській навалі так само, як протистоять зараз наступникам Орди. Народження української політичної нації – це історично тривалий процес, який почав дещо прискорюватися після появи незалежної української держави.

Саме політична нація, що почала складатися в Україні, є головною ціллю російської агресії. Не специфічні риси етнокультурної нації з її традиційною атрибутикою (фольклор, вишиванки, рушники, писанки, гопак, вареники тощо), яку навіть радянська влада не забороняла в обмін на політичне мовчання має і слухняність місцевих еліт, а саме демократичні та волелюбні прояви політичної нації, що народжується, викликають люту ненависть російських неоімперців.

Проблемна ситуація, що зумовлює необхідність проведення досліджень з обраної нами тематики, а отже, актуальність даної статті, полягає, з точки зору онтології, у протиріччі між нагальною потребою у формуванні української політичної нації, що наразі є чи не головною умовою консolidованого опору українців російській агресії, актуальним станом цього процесу та наявними можливостями його постійного

відтворення. З ґносеологічної точки зору, проблема полягає у протиріччі між нашим знанням щодо потреби у збереженні та подальшому підвищенні вже досягнутого рівня становлення української політичної нації та незнанням того, які чинники можуть сприяти чи заважати розвитку цих процесів як в сучасних умовах, так і, що надзвичайно важливо, в умовах повоєнної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Цілком логічно, що українська соціологія наразі проявляє підвищену увагу до проблематики суспільства в умовах війни та її наслідків. Йдеться як про загальнонаціональні дослідження, які здійснюються, починаючи з перших днів та тижнів повномасштабної російської агресії провідними соціологічними установами нашої країни, а саме Соціологічною групою «Рейтинг», Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), Центром Разумкова, Інститутом соціології НАН України та іншими вітчизняними дослідницькими центрами (результати деяких із них будуть представлені нижче), так і про наукові публікації таких вітчизняних соціологів, як Н. Черниш, Н. Костенко, Ю. Пачковський та ін. (див., напр.: [1; 2; 3]), в яких вони рефлексують з приводу впливу російської агресії на різні сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема на процеси становлення української політичної нації, формування нової громадянської ідентичності українців тощо.

Так, Н. Черниш, аналізуючи дані перших загальнонаціональних та закордонних досліджень з проблематики війни в Україні, акцентує на таких наслідках цієї війни, як формування української політичної нації та прирощення соціального капіталу нашого соціуму, в тому числі завдяки активізації діяльності такої складової громадянського суспільства, як волонтерський рух. Визначаючи соціологію потужною зброєю в умовах сучасної інформаційної війни, львівська науковиця підкреслює докорінну відмінність функцій української та російської соціології [1].

У свою чергу, Н. Костенко зазначає, що вторгнення Росії в Україну подолало довоєнну невизначеність та множинність індивідуальних та колективних реакцій на «ми» та «вони», перетворило приналеж-

ність до суспільства, факт українського громадянства на екзистенційний досвід людей, сформувала ціннісну модель української ідентичності, в основу якої покладено триаду «свобода, гідність, безпека» [2].

Представляючи своє інтроспективне суб'єктивне сприйняття перших місяців повномасштабної російсько-української війни, а також спираючись на думку своїх українських та закордонних, зокрема польських, колег, Ю. Пачковський доходить висновку, що соціологічна спільнота України та дружніх їй демократичних країн вбачає у цій війні виклик всьому цивілізованому світу, що російська агресія є загрозою втрати Україною власної державності, власної ідентичності, свого місця у світовому політичному просторі. Однак саме ця загроза об'єднує українців у боротьбі з загарбниками, згуртовує націю [3].

Свідченням прагнення вітчизняних соціологів осмислити процеси, що відбуваються в Україні в умовах воєнного стану та відбуватимуться після закінчення війни, є заходи, проведені Соціологічною асоціацією України (САУ) та дослідницькими центрами нашої країни протягом другої половини 2022 року. Йдеться про «круглий стіл» «Українське суспільство після перемоги», організаторами якого виступили правління САУ та Інститут соціології НАНУ (5 липня 2022 року), про XXII Міжнародну науково-практичну конференцію «Харківські соціологічні читання», яка цього року проходила за темою «Соціологія на війні: місія та соціальна відповідальність науки» (3 листопада 2022 року), про XVI Міжнародні соціологічні читання пам'яті Наталії Паніної та Валерія Ворони «Українське суспільство в умовах війни» (10 грудня 2022 року). У цих заходах брали участь соціологи практично з усіх соціологічних установ України. Серед питань, які обговорювались на них, чільне місце посідали питання щодо впливу війни на формування української політичної нації, можливих чинників поглиблення цього процесу в умовах повоєнного розвитку нашої країни.

Продовжуючи наш аналіз наукової рефлексії щодо війни в Україні, звернемося до світової соціологічної думки. Як свідчить наш побіжний огляд публікацій західних дослідників, 2022 рік став для них роком перевідкриття українського питання. Ми бачимо спроби по-новому досягнути

історичні аспекти війни проти України [4], пошуків сенсу та смислів, що різні актори вкладають у цю війну [5], намагання заглянути «за обрій» очевидного та сьогоденного у перспективі подальшого перебігу подій [6]. У публікаціях наших західних колег ми зустрічаємо масштабні геополітичні студії [7], широкі огляди коренів та витоків війни [8], зокрема порівняльний аналіз процесів демократизації на пострадянському просторі [9] та регіональні джерела війни на прикладі Донбасу [10].

В обраній нами царині можна також знайти концептуальні джерела для її подальшого аналізу. Зокрема, в західній соціології вже робилися спроби осмислювати феномен українського активізму, зокрема в умовах війни [11] та у більш широких контекстах [12]. Але саме до проблематики формування української політичної нації, що показово, звертаються перш за все українські дослідники та науковці українського походження, які проживають на Заході. У своїх роботах вони висвітлюють питання народження «модернової України» [13], значущості для цих процесів межової позиції України на геополітичних та культурних мапах світу [14], ролі політико-економічних та економіко-структурних чинників активізації цих процесів [15], їхньої специфіки [16; 17].

Звичайно, ґрунтовні емпіричні та теоретичні дослідження з обраної нами проблематики як для української, так і для світової соціології ще попереду. Маємо надію, що ця публікація буде певним внеском в осмислення процесів націєтворення в сучасній Україні.

З огляду на це, метою даної статті є визначення стану формування української політичної нації в умовах повномасштабної військової агресії РФ проти нашої країни, а також можливих чинників та напрямків розвитку цього процесу у повоєнній Україні.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчили соціологічні дослідження, зокрема результати тридцятирічного моніторингу суспільних змін, що здійснюється Інститутом соціології НАН України [18], після розвалу СРСР українці кілька десятиліть жили у пострадянському стані політичної амбівалентності, геополітичної невизначеності, соціально-політичної апатії. Повномасштабна російсько-українська війна призвела до того, що ці риси політичної свідо-

мості наших співгромадян почали стрімко змінюватися на протилежні. Маємо визнати, що до 24 лютого 2022 року ми вважали, що конструювання української модерної нації триватиме, як мінімум, декілька десятиліть. Проте загальнонаціональний спротив російській агресії суттєво прискорив довготривалий історичний процес формування політичної нації в Україні – нової сучасної європейської нації.

Ми знаємо, як раніше ставилися за кордоном до нашої держави: Україна – це корумпована бідна країна. Цю ж точку зору поділяли і більшість українців, які демонстрували досить низький рівень довіри до визначальних політичних інститутів країни, вважали, що в Україні розповсюджені коруптованість, бідність і неефективність влади в центрі та на місцях. Але початок повномасштабної війни спричинив настільки сутнісні, радикальні та швидкі зміни, що можна сказати, що за декілька місяців українське суспільство зазнало набагато більше кардинальних змін, аніж за попередні тридцять років, про що наразі свідчать результати досліджень українських соціологів.

Аналіз результатів цих досліджень довів, що в Україні суттєво змінилося ставлення громадян до держави та її інститутів. Інакше кажучи, врешті-решт відбулося прийняття українцями своєї держави, причому це відбулося не формально, а з усвідомленням того, що наша держава наразі заслуговує на високу повагу. Чималу роль у цьому зіграло те, що українці змогли порівняти діяльність своєї держави з діями держави-агресорки та тих країн, які підтримують РФ. Завдяки розв'язаній нею повномасштабній війні, вони побачили, наскільки і чим саме українська держава відрізняється, причому принципово, від політичних систем зазначених країн.

Підтвердження значної трансформації ставлення українців до своєї держави ми отримали, здійснюючи порівняльний аналіз результатів двох загальнонаціональних досліджень. Перше із них було проведено в листопаді 2021 року Інститутом соціології НАНУ за авторською методикою С. Дембіцького; друге – в середині травня 2022 року Соціологічною групою «Рейтинг» за цією ж методикою [19]. Наш аналіз довів, що у 2021 році більше половини (53%) опитаних українців вважали, що умови життя

в нашій країні для більшості її населення в цілому є поганими, двоє з п'яти (38%) – що вони в цілому задовільні або гарні; лише через півроку тих, хто негативно оцінював умови життя в Україні, було 28%, а тих, хто додержувався протилежної думки, – 62%. Ми пояснюємо це тим, що, не дивлячись на реальні умови життя під час війни, усвідомлення українцями значущості та вагомості того, що вони можуть втратити, зіграло свою визначальну роль. Прийшло масове розуміння того, що навіть попри колосальні проблеми та страшні умови держава дає своїм громадянам те, що може бути позитивно оцінено. Звичайно, це не тільки соціальний, а й психологічний феномен, однак саме він спричинив фундаментальний зсув у розумінні українцями значущості та цінності своєї держави.

Наведемо ще один аргумент на користь висловленого нами вище припущення. Якщо у 2021 році понад половини (53%) респондентів зазначали, що протягом всіх років української незалежності невдачі переважали над досягненнями нашої країни, 34% заявляли, що приблизно рівною мірою було як те, так і інше, і лише 4% українців бачили переважання досягнень над невдачами, то у 2022 році 30% опитаних говорили про перевагу невдач, 44% схилилися до рівноваги між невдачами і досягненнями і 18% респондентів були впевнені, що у зазначений період переважали досягнення.

Третім аргументом є відповіді українців на запитання щодо майбутнього нашої країни. Ці відповіді є надзвичайно важливими, оскільки вони, в тому числі, визначають, чи думає людина про своє майбутнє в контексті майбутнього країни, в якій вона наразі живе. На нашу думку, впевненість людини у відсутності сприятливих перспектив у розвитку країни може породжувати у неї не тільки байдужість до її майбутнього, а й небажання пов'язувати власне майбутнє з майбутнім держави свого громадянства.

Відповіді на це запитання також кардинально змінилися: якщо у 2021 році 35% респондентів схилилися до того, що ситуація в Україні буде, скоріше, погіршуватися, 38% – що вона не зміниться, а позицію очікування покращення займали лише 13% опитаних, то вже за півроку виражених песимістів було лише 7%, тих, хто очікував незмінності ситуації, – 13%, а виражених оптимістів – 76%.

Ще раз зацентруємо важливе: не дивлячись на кризи та проблеми, війну та колосальні випробування країни, три чверті респондентів говорять про очікування покращень ситуації в Україні. Нам видається, що цей показник є вирішальним, оскільки свідчить про остаточне прийняття нашими співгромадянами України як своєї держави. Показово, що цей показник не варіюється або майже не варіюється між регіонами. Попередні регіональні розбіжності та відмінності в оцінках українського майбутнього, загального стану країни, досягнень в культурі, економіці та політиці практично зникли. Наразі подоланий не лише регіональний розлом, що десятиліттями розділяв громадян України у їхньому ставленні до держави та перспектив її розвитку, але й соціально-структурні та класові (між багатими і бідними) розбіжності. Наша країна, перебуваючи у надзвичайно складній і подекуди трагічній ситуації, стала значно більш консолідованою і оптимістичною.

Річ не тільки в тому, що ми об'єдналися, розуміючи ступінь загрози. Українці зрозуміли, що те, до чого вони ставились дуже критично, було набагато краще, ніж вони уявляли. На відміну від тих, хто прийшов до нас як окупант, ми змогли побудувати дивовижну країну. Парадоксально, що результат, якого ми не змогли досягти за тридцять років державної незалежності, дала війна. Впевненість, що Україна вже в оглядному майбутньому буде жити краще, аніж зараз, поєднала українців, суттєво підвищила їхню довіру до своєї держави в усіх регіонах країни, що консолідувало їх у боротьбі з російською агресією.

Багато соціологів (і автор цієї публікації не є виключенням) довго не бачили жодного рішення для проблеми регіональних відмінностей у поглядах українців на минуле, сьогодення та майбутнє своєї країни, зокрема на геополітичне положення нашої країни. Після початку війни із історією все з'ясувалося. Нещодавно агентство «Рейтинг» проводило дослідження, яке виявило, що Ленін, Сталін і Путін – абсолютно неприйнятні для українців; а у східному та південному регіонах більшість населення тепер позитивно ставиться до постаті Степана Бандери і до вояків ОУН-УПА.

Важливо і те, що ми не тільки інтегруємося та консолідуємося самі: українці консолідують світ. Чимала кількість наших колег, з якими доводилося обговорювати проблеми та перспективи Заходу, схилилася

до думки, що об'єднатися ще більше Захід вже не зможе. В якості доказу своєї позиції вони згадували інтернальні суперечності, європейську слабкість, «брекзити», виступи Дональда Трампа тощо. Колеги аргументували, що це занадто велика кількість чинників, які можуть спровокувати розпад світової спільноти демократій та ринкових суспільств. Маємо зауважити, що саме спротив України збройній агресії РФ актуалізував нове об'єднання Заходу навколо його ж власних демократичних цінностей. Це дивовижний феномен – консолідоване протистояння страшній військово-політичній загрозі, причому, з нашої точки зору, не менш страшній, ніж та агресія та загроза, що була в середині ХХ століття. Зараз ставлення до нас у розвинених країнах Заходу суттєво змінилося. Українців сприймають насамперед як волелюбну і віддану демократії націю, яка захищає не тільки власну незалежність, але й світову систему демократичних прав і свобод людини. Україна сьогодні цілком може бути для Заходу зразком боротьби за свої цінності та свою свободу.

У сучасній політичній науці є категорія «національна стійкість». Вона характеризує здатність громадян певної країни витримувати негаразди й конфлікти, які можуть у цій країні статися. Ця здатність пов'язана з адаптивністю населення, із можливістю активно пристосовуватися до проблемних ситуацій і конструктивно вирішувати найскладніші соціальні проблеми. Нам доводилося досліджувати це питання в мирних умовах. Варто визнати, що ми виявили чималий набір показників, які засвідчували, що рівень національної стійкості громадян України є достатньо високим, незважаючи на їхні усталені негативні оцінки багатьох явищ та процесів, що відбувалися в нашій країні. Тобто українці, будучи здебільшого скептиками відносно поточної ситуації та змін у майбутньому своєї держави, все ж зберігали високу стійкість та адаптивність до експоненційного соціального середовища [20].

У цьому контексті звернемось до результатів досліджень Соціологічної групи «Рейтинг», здійснених у квітні та червні 2022 року [21]. У фокусі цих досліджень було вимірювання психологічної життєстійкості населення України. Як довели проведені опитування, незважаючи на те, що респонденти визнавали, що в умовах війни їхнє життя стало значно важчим, індекс психологічної життєстійкості зберігається

на достатньо високому рівні. З огляду на перспективи спротиву російській агресії, це надзвичайно важливо. Безумовно, варто враховувати, що перші місяці війни (березень-квітень) породили певні ейфоричні настрої, зумовлені психологічним станом українців на початку війни: активізація, мобілізація, готовність віддати все для перемоги, зникнення/мінімізація критичності по відношенню до держави та її інституцій тощо. Вже пізніше з'являється розуміння того, наскільки війна жахлива, і бажання закінчити цей жах. І знову ж таки, не дивлячись на те, що ейфорія минає, що стає зрозумілим, на які серйозні випробування приречена країна, показник психологічної життєстійкості її населення не змінюється.

Маємо погодитися з тезами виступу Володимира Паніотто на згаданому вище «круглому столі» щодо майбутніх конфліктів, пов'язаних з мовно-культурними суперечностями, масовою міграцією, участю або неучастю у військових діях тощо. Йдеться і про необхідність повоєнного подолання таких руйнівних для демократичного суспільства феноменів, як політична радикалізація, мілітаризація свідомості, зростання тривожності, ворожості та агресії, чорнобіле сприйняття ситуації, атмосфера підозрливості, «полювання на відьом» тощо. На наше переконання, мінімізації цих негативних наслідків російсько-української війни сприятимуть такі соціально-культурні феномени, що спостерігаються останнім часом в українському суспільстві, як соціальна консолідація та подолання розбіжностей у регіональних геополітичних орієнтаціях, мобілізація ресурсів виживання, піднесення патріотичної свідомості та формування чітко визначеної національно-громадянської ідентичності в усіх регіонах України. І головне: усвідомлення того, що, у порівнянні із зовнішньою вітальною загрозою, наші внутрішні суперечності та конфлікти – це дрібниці, які маємо подолати заради національного і особистісного виживання. Саме тому, навіть вбачаючи можливість виникнення таких конфліктів у майбутньому, ми не надаємо їм доленосного значення.

Якою ж ми бачимо українську політичну націю після перемоги, які нові риси будуть сформовані в умовах консолідованого спротиву українців російським агресорам? Вважаємо, що наша країна вийде з війни оновленою. Після того, як нас захотіли «денацифікувати», цілком логічними будуть процеси формування нової ідеї «укра-

їнськості». Причому ми сподіваємося, що цього разу вона конструюватиметься не на ідеологічних засадах радикального націоналізму, а на ідеях сучасної цивілізованої нації, яка здатна чинити рішучий опір тим, хто хоче її знищити, не піддаючись спокусам шовінізму та авторитаризму.

На заваді позитивній перспективі націєтворення може стати пострадянська корупція. На жаль, населення України аж ніяк не може вважатися зразковим у такому вимірі, як критичність сприйняття корупції. «Європейське соціологічне дослідження», яке проводилося, в тому числі, за участі Інституту соціології НАНУ в 2004-2012 роках, продемонструвало, що громадяни України посідали друге місце за показником маніфестованого суворого засудження корупції на рівні всієї держави та її інституцій. Але при цьому вони ж посідали друге місце (але з кінця!) у питанні вирішення нагального питання, з яким їм довелося зіткнутися особисто. Інакше кажучи, українські громадяни дуже суворо та демонстративно засуджують будь-яку абстрактну та загальну корупцію, але при цьому толерують власні побутові корупційні дії.

Проте маємо підкреслити, що війна швидко та глибоко змінює не тільки психологію пересічних українців, але й психологію українських політиків та чиновників, дії яких не має визначати корупція, як це було у довоєнному часі. Узбіччя життя, зневага та соціальне відторгнення мають стати долею корупції в українському суспільстві. Принаймні останнім часом більшість управлінців у центрі та на місцях гідно виконують свої функції. Ця тенденція має зберегтися і після перемоги. Але потрібен контроль з боку держави, волонтерського руху та західних партнерів, які будуть брати участь у відбудові України.

Висновки і перспективи подальших розвідок в обраному напрямі. Після Другої світової війни на Заході почала формуватися так звана деліберативна демократія. В науковій літературі цим поняттям позначається політичний устрій, побудований на участі в управлінні державою великої кількості громадських організацій. Іншим важливим компонентом цього феномену є діалог держави із зазначеними вище організаціями, а також їхня взаємодія. На нашу думку, саме деліберативна демократія має стати дороговказом на шляху подальшого розвитку української політичної

нації, якщо ми прагнемо не формального, а послідовного й повноцінного приєднання до європейського співтовариства. На жаль, політичний устрій, побудований на засадах цієї демократії, поки що не характеризує українську державу, хоча певні компоненти класичної демократії їй притаманні. У цьому контексті підкреслимо, що масове волонтерство, породжене війною та передуючим їй Євромайданом, ми вважаємо першим кроком у процесах конституювання деліберативної демократії в Україні.

Щодо майбутнього проросійських сил, то вони, на наше переконання, залишаться маргінальним явищем. Нагадаємо, що у новітній українській історії було три етапи ставлення до Росії: 1) домінування проросійських настроїв, які були властиві більшості населення до 2014 року; 2) значне зниження цих настроїв вже в першій половині 2014 року, коли лише менше чверті громадян України позитивно ставилися до Росії та перспектив інтеграції пострадянських країн; 3) абсолютне переважання негативного ставлення до РФ після початку повномасштабної російсько-української війни. Проросійські настрої стануть рідкісним явищем у післявоєнній Україні. Громадяни, яким будуть властиві ці настрої, у жодному разі вже не визначатимуть порядок денний чи напрямок розвитку країни.

В оглядній історичній перспективі Україна має стати країною, озброєною найсучаснішою воєнною технікою, здатною дати гідну відсіч російській агресії. Всі диктатори є смертними, але, як свідчать дослідження, не власне Путін визначає на-

строї російського суспільства. Зазіхання Росії на свободу та незалежність України – це результат довготривалих історичних процесів, наслідок усталеної імперської політики та імперської свідомості російського населення. В РФ на державному рівні стверджується, що Україна є «недодержавою», а отже, колосальні зусилля потрібні тільки для того, щоб імперський синдром росіян вилікувати. Це дуже серйозна хвороба, яка загрожує не тільки Україні, але й усьому людству. І саме Україні доведеться бути на передовій боротьби цивілізованого світу із залишковим історичним анахронізмом, яким є сучасна Росія. Тому ми маємо бути озброєні і постійно готові до спротиву. У нас є приклад держави Ізраїль. Українці мають вчитися у цієї держави озброюватися, не перетворюючи країну на військовий табір. Нам ще довго доведеться жити у перманентній військово-політичній напрузі, але при цьому вести нормальне людське життя, поступово розбудовуючи розвинену європейську країну і сучасну демократичну політичну націю.

Звичайно, всі зазначені вище процеси потребуватимуть подальшого наукового осмислення, зокрема теоретичних та емпіричних соціологічних розвідок, які торкатимуться надзвичайно широкого кола проблем, що постануть перед українським суспільством в умовах його повоєнного розвитку. Серед них чи не найважливішою буде проблема збереження та укріплення національної єдності українців, що буде зумовлювати пошук чинників, які можуть сприяти цим процесам, або, навпаки, гальмувати їх.

Отримано 19.09.2022

Прийнято до друку 17.11.2022

Список літератури

1. Черниш Н. Й. Початок російського повномасштабного вторгнення в Україну: соціологічні рефлексії. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2022. №16. С. 70-86. <http://dx.doi.org/10.30970/VSO.2022.16.04>
2. Костенко Н. Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії та війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 2. С. 5-21.
3. Пачковський Ю. Ф. 2022. Місяць у війні. Кілька рефлексій українського соціолога... Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2022. №16. С. 64-69. doi: <http://dx.doi.org/10.30970/VSO.2022.16.03.64-69>
4. Matthews O. Overreach: The Inside Story of Putin and Russia's War Against Ukraine. Mudlark. 2022. 432 p.
5. Benjamin M., Davies N. J. S. War in Ukraine: Making Sense of a Senseless Conflict [1 ed.]. OR Books. 198 p.
6. Forsberg T., Patomäki H. Debating the War in Ukraine: Counterfactual Histories and Future Possibilities. Routledge. 2022. 109 p.
7. Furedi F. The Road to Ukraine: How the West Lost its Way. De Gruyter. 2022. 113 p.
8. Vaughn M. M. The History of Ukraine and Russia: The Tangled History That Led to Crisis. History Demystified. 2022. 164 p.
9. Pisano J. Staging Democracy: Political Performance in Ukraine, Russia, and Beyond. Cornell University Press. 2022. 252 p.
10. Marples D. R. (ed.). The War in Ukraine's Donbas. Origins, Contexts, and the Future. Central European University Press. 2022. 246 p.
11. Channell-Justice E. Without the State: Self-Organization and

- Political Activism in Ukraine. University of Toronto Press. 2022. 302 p.
12. Emeran Ch. New Generation Political Activism in Ukraine, 2000-2014. Routledge. 2017. 152 p.
 13. Yekelchik S. Ukraine: Birth of a Modern Nation [Annotated]. Oxford University Press. 2007. 280 p.
 14. Plokhly S. The Frontline: Essays on Ukraine's Past and Present [1 ed.]. Harvard University Press. 2022. 416 p.
 15. Havrylyshyn O. (auth.). The Political Economy of Independent Ukraine: Slow Starts, False Starts, and a Last Chance? [1 ed.]. Palgrave Macmillan UK. 2017. 356 p.
 16. Kuzio T. Independent Ukraine: Nation-state Building and Post-communist Transition (Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation). Routledge. 1998. 312 p.
 17. Yekelchik S. Writing the Nation: The Ukrainian Historical Profession in Independent Ukraine and the Diaspora. ibidem. 2022. 256 p.
 18. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. 2021. Випуск 8 (22). К.: Інститут соціології НАН України. 714 с.
 19. Рейтинг. Дванадцять загальнонаціональне опитування: динаміка оцінки образу держави (18-19 травня 2022) на сайті соціологічної агенції «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvenadcatyy_obschenacionalnyy_opros_dinamika_ocenki_obraza_gosudarstva_18-19_maya_2022.html?fbclid=IwAR2DcWpdiv_JLsojC2uyiuvXqEywKh55rHE1jdR6fHB-nU74pNnf7w30k8
 20. Головаха Є. Національна стійкість й адаптивні ресурси населення України Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. К.: 2021. С. 249-262.
 21. Рейтинг. Чотирнадцять загальнонаціональне опитування: психологічні маркери війни. (18-19 червня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/chetyrnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voyny_18-19_iyunya_2022.html

WAR AND THE FORMATION OF A POLITICAL NATION IN UKRAINE

Yevgen Golovakha

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Corresponding Member of National Academy of Sciences of Ukraine, Director of NASU Institute of Sociology, 12 Shovkovychna str., Kyiv, Ukraine, 01021, e-mail: goles100@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2961-1262>

The article emphasizes that the war and nationwide resistance to full-scale Russian aggression have significantly accelerated the long historical process of forming a political nation in Ukraine. It is noted that it is the political nation that has begun to gradually emerge in Ukraine that is the main target of the Russian invaders. It is not the traditional ethno-cultural attributes, which even the Soviet government did not prohibit in exchange for the political silence of the masses and the obedience of local elites, but the birth of a political nation in Ukraine that causes the hatred of the Russian neo-imperialists. It is emphasized that the results of sociological research, in particular the monitoring of social changes by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, have shown that after the collapse of the USSR, Ukrainians lived for several decades mainly in a state of political ambivalence, uncertainty, and socio-political apathy. The full-scale Russian-Ukrainian war has led to a rapid change in these features of the mass political consciousness of Ukrainian citizens to the opposite, which contributes to the creation of a significantly renewed political nation. After February 24, 2022, the political consciousness of Ukrainians has changed more than in the 30 years before, as evidenced by sociological surveys conducted by domestic research centers directly during the war. Based on the analysis of their results, it is concluded that the attitude of citizens towards their state has fundamentally changed in Ukraine; Ukrainians have finally accepted the Ukrainian state as one that deserves respect and appreciation. The factors of possible changes in the development of the political nation in Ukraine after its victory over the Russian aggressors are identified. It is noted that the new idea of "Ukrainianness" will be formed on the basis of modern European political culture and deliberative democracy; pro-Russian forces will remain a marginal phenomenon. The conclusion is made that in the foreseeable future Ukraine will have to live in permanent military and political tension, but at the same time learn to maintain conditions for a full life and gradual development of a modern European political nation. The article identifies the main directions of sociological research in postwar Ukraine, in particular on the issues chosen by the author.

Keywords: *political nation, Ukrainian state, social changes, mass political consciousness, war, social conflicts, survey, public opinion.*

References

1. Chernysh, N. (2022) 'The beginning of Russia's Full-Scale Invasion in Ukraine: Sociological Reflections' Visnyk of the Lviv University. Series Sociology. 16: 70-86. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/sociology/article/view/11984> [in Ukrainian]
2. Kostenko, N. (2022) Inside and Outside Identity in the Cultural Experience of Pandemic and War. Sociology: theory, methods, marketing. 2: 5-21. [in Ukrainian]
3. Pachkovyi, Yi. (2022) 'A Month in War. Few Reflections by a Ukrainian Sociologist...' Visnyk of the Lviv University. Series Sociology. 16: 63-68. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/sociology/article/view/11982> [in Ukrainian]
4. Matthews, O. (2022) Overreach: The Inside Story of Putin and Russia's War Against Ukraine. Mudlark.
5. Benjamin, M. and Davies, N. J. S. (2022) War in Ukraine: Making Sense of a Senseless Conflict [1 ed.]. OR Books.
6. Forsberg, T. and Patomäki, H. (2022) Debating the War in Ukraine: Counterfactual Histories and Future Possibilities. Routledge.
7. Furedi, F. (2022) The Road to Ukraine: How the West Lost its Way. De Gruyter.
8. Vaughn, M. M. (2022) The History of Ukraine and Russia: The Tangled History That Led to Crisis. History Demystified.
9. Pisano, J. (2022) Staging Democracy: Political Performance in Ukraine, Russia, and Beyond. Cornell University Press.
10. Marples D. R. (ed.) (2022) The War in Ukraine's Donbas. Origins, Contexts, and the Future. Central European University Press.
11. Channell-Justice, E. (2022) Without the State: Self-Organization and Political Activism in Ukraine. University of Toronto Press.
12. Emeran, Ch. (2017) New Generation Political Activism in Ukraine, 2000-2014. Routledge.
13. Yekelchik, S. (2007) Ukraine: Birth of a Modern Nation [Annotated]. Oxford University Press.
14. Ploky, S. (2022) The Frontline: Essays on Ukraine's Past and Present [1 ed.]. Harvard University Press.
15. Havrylyshyn, O. (2017) The Political Economy of Independent Ukraine: Slow Starts, False Starts, and a Last Chance? [1 ed.]. Palgrave Macmillan UK.
16. Kuzio, T. (1998) Independent Ukraine: Nation-state Building and Post-communist Transition (Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation). Routledge.
17. Yekelchik, S. (2022) Writing the Nation: The Ukrainian Historical Profession in Independent Ukraine and the Diaspora. ibidem.
18. Vorona, V. et al. (eds.) (2021) Ukrainian society: monitoring social change. 30 years of independence. Issue 8 (22). Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. 714 p. [in Ukrainian]
19. Rating. Twelfth National Poll: Dynamics of the State's Image Assessment (May 18-19, 2022) on the website of the Rating sociological agency. Available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvenadcaty_obschenacionalnyy_opros_dinamika_ocenki_obraza_gosudarstva_18-19_maya_2022.html?fbclid=IwAR2DcWpdiv_JLsojC2uyiuvXqEywKh55rHE1jdR6fHB-nU74pNnf7w30k8 [in Ukrainian]
20. Golovakha, E. (2021) 'National Resilience and Adaptive Resources of the Population of Ukraine', in Pyrozhkov S. et al. (eds.) National Resilience of Ukraine: Hybrid Threats Challenge Response and Prevention Strategy: National Report Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. 249-262 [in Ukrainian]
21. Rating. Fourteenth National Poll: Psychological Markers of the War (June 18-19, 2022) Available at: https://rating-group.ua/research/ukraine/chetyrnadcaty_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voyny_18-19_iyunya_2022.html [in Ukrainian]

Received 19.09.2022

Accepted 17.11.2022